

SÖMÜRGEÇİLİĞİN TEMEL SEBEBİ: YANLIŞ HAK VE GÜÇ ANLAYIŞI**

THE FUNDAMENTAL REASON OF COLONIALISM: WRONG UNDERSTANDING OF RIGHT AND POWER

Öz

Hak kavramı insanlık tarihi ile eşdeğer sayılacak bir geçmişe sahiptir. İlk insan Âdem'in (a.s.) çocukları arasında vuku bulmuş kavganın hak kavramı etrafında filizlenmiş olduğu, tek tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında ifadesini bulmuştur. Tanımlanması zor gibi görünen bu kavramın sadece insanın kendisi için değil, toplumsal hayatın da birçok safhasında ortaya çıktığı ve fertlerin sonuca ulaşmak hususunda dayanak noktasını teşkil ettiği söylenebilir. Yalnızca bireyler değil toplumlar da hak kavramı etrafında çözüm odaklı hareket etmekte ve karşılaşılan sorunları, tarafları memnun edecek şekilde neticelendirmektedirler. Uzlaşmacı bir karaktere sahip hakkı üstün tutan dünya görüşünün karşısında, kuvveti üstün tutan ve yerleşik olduğu medeniyetleri, doğası gereği çatışmacı hale büründüren ikinci bir görüşten de söz etmek gerekir. Buradaki anlayış sürekli çatışmacı bir anlayışı benimsediğinden, çatışmada üstün gelen sosyal hayatın kurallarını koyma yetkisini kendinde görmekte ve bütün toplumsal hayatı buna göre şekillendirmeye çalışmaktadır. Gece ile gündüzün birbirini takip etmeleri gibi bu iki anlayış tarih sahnesinde art arda gelmişlerdir. İnsanlık tarihinin ayıbı sayılan ve milyonlarca insanın köleleştirilmesini de beraberinde getiren sömürgecilik, günümüzde kabul görmese de farklı boyutlarda devam etmektedir. Emperyalizm kisvesine bürünmüş yeni-sömürgecilik de esas itibarı ile yanlış hak-kuvvet anlayışının tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada yanlış hak ve güç anlayışının sömürgecilik ile irtibatı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Hak, Güç, Çatışma, Sömürgecilik.

Abstract

The concept of right is as old as human history. It has been recorded in the holy books of monotheistic religions that the first fight in human history, among the children of Adam (pbuh), sprouted around the concept of right. It can be said that this concept, which seems difficult to define, has emerged not only for the individual himself but also appears at many stages of social life and often constitutes the anchor point for individuals to reach their goals. Not only individuals but also societies are focusing on solutions around the concept of rights in order to reach a conclusion that is satisfactory for all parties. In contrast to this worldview where the concept of right is upheld, there is a second worldview that upholds the concept of power and puts the civilisations it has under control into a confrontational mode. In this worldview, the one with power has authority and views himself as entitled to shape the laws that govern social life. Throughout history, we see that these two worldviews followed each other like day and night. Colonialism, which is considered a shame in the history of humanity and brought with it the enslavement of millions of people, continues in different forms even though it is not accepted today. Neo-colonialism in the guise of

Mustafa YILDIZ*

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

E-posta/E-mail:

mustafa.yildiz@bozok.edu.tr

Orcid: 0000-0003-3990-6275

Başvuru/Submitted: 09.08.2022

Kabul/Accepted : 14.09.2022

** Bu çalışma "Uluslararası İlişkilerde Hak-Güç Kavramlarının Yeniden Değerlendirilmesi Üzerine Bir Deneme - An Essay on the Re-Evaluation of Rights-Power Concepts in International Relations" başlığı altında 03-05 Mayıs 2018 tarihleri arasında Çorum III. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresinde sunulan bildiri üzerine inşa edilmiştir.

imperialism is essentially nothing but the manifestation of a wrong understanding of right and power. This study focuses on the connection between colonialism and a wrong understanding of right and power.

Keywords: *International Relations, Right, Power, Conflict, Colonialism.*

Giriş

İnsan yaratılanların en üstünüdür. Akıl ve muhakeme gücünü en iyi kullanması onu diğer canlılara karşı üstün kılmakta, düşünme, hissetme, ünsiyet ve irade gibi melekelerle de farklılığı teyit edilmekte, kendisinden menkul olmayan bu yetenekler insana bir sorumluluk da yüklemektedir. Bir kere bu sorumluluklarla kendisini donatan yaratıcıyı tanımak en önemli vazifelerinden biridir. Bu, “Yaratan’ı ta’zim, yaratılana şefkat” düsturu ile ortaya çıkarken, şefkat insanın kendisi gibi yaratılanlarla olan ilişkisinde belirgin hal arz eder. Bu da ancak hakkı üstün tutmak, iyiyi, güzeli, doğruyu, faydalıyı ve adaleti istemek ve tesisle mümkündür. İnsanın bu melekelerinin toplumda karşılığı inanç, ilim, iktisat ve siyaset kurumlarında kendini gösterir. Gerek insanın kendi iç dünyasında gerekse toplumdaki kurumlar arasında bir harmoninin varlığı ile barışın tesisinin mümkün olacağı yadsınamaz bir gerçek olarak ortada iken toplumun barış içinde devamını temin bakımından nimet ve külfetin de adilane bölüşümü gerekir (Ersoy, 1995:13).

İnsanlık tarihinin bidayetinden beri mücadele iki farklı görüş arasında cerayan edegelmiştir. Bunlardan biri Hakkı üstün tutan uzlaşmacı görüş, diğeri de kuvveti üstün tutan çatışmacı görüştür. İkisinin de tarih boyunca temsilcileri olmuştur. Birincisinde barış esas alındığı ve hak üstün tutulmaya gayret edildiği için nimet külfet dengesi korunmaya çalışılmıştır. Kuvveti üstün tutan görüşün hâkimiyet kurduğu dönemlerde ise sömürgeci ve emperyalist uygulamalar ortaya çıkmış ve çatışma hâkim olmuştur. Bu görüşün dayanak noktasını çatışma teşkil ettiğinden, toplumu oluşturan gruplar köle ile efendi, işçi ile patron, az gelişmiş ile gelişmiş ülkeler diye sınıflandırılmakla kalmamış, aralarındaki çatışma süreklilik arz etmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluk hayallerinin tezahür ettiği ve emperyalizm kavramı ile belirgin hale gelen sömürgecilik, haddizatında kuvveti üstün tutan ve çatışmacı yapıyı esas alan görüşün somut bir göstergesidir. Modern manada XV. yüzyılda Portekiz ve İspanya’nın öncülüğünde başlayan, zamanla Hollanda, İngiltere ve Fransa’nın da katılmasıyla bir Avrupa genişlemesi şekline bürünen sömürgecilik, köken itibarı ile ele alınacak olursa Roma’ya, Antik Yunan hatta eski Mısır, yani Firavunlar dönemine kadar götürülebilecek bir vakiydir. Hak ve kuvveti üstün tutan medeniyetlerin çatışmaları bu dönemlerden itibaren bariz şekilde görülmektedir.

II. Dünya Savaşı akabinde Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde ulusların egemen ve eşit kabul edilmeleri dolayısıyla sömürgecilik BM metinlerinde de reddedilen bir kavramdır. Çalışmanın konusu sömürgecilğe sebep olan yanlış hak ve kuvvet anlayışı üzerine bina edilmektedir. İşlevini emperyalizm kavramı altında modern bir yaklaşımla yeni-sömürgecilik olarak yürütmektedir. Öncelikle barışın tesisi bakımından önem arz eden hak-kuvvet kavramları üzerinde durulmakta, akabinde bunların yanlış anlaşılması neticesi insanlık tarihinin yüz karası olarak telakki edilen sömürgecilik tarihsel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu yanlış anlayışın sömürgecilikte tecellisi ve sonuç bölümü ile de çatışma nihayet bulmaktadır.

Postkolonyalizmin tartışma konusu olduğu ve insanlığın halen modern manada aynı evreleri yaşamak durumunda kaldığı nazarı dikkate alınacak olursa, bu çalışma zihinlerdeki istifhamı gidermek babında tartışmaya vesile olacak ve insanlığın gözyaşı ve sorunlarını çözmek konusunda yeni bakış açılarını ele alma fırsatı verecektir.

1. Hak-Kuvvet Mücadelesi

1.1. Tarihi Akış

Mezopotamya insanlığın medeniyet inşasının başladığı yer olarak kabul görmektedir (Garaudy, 1995:13). Peygamber Hz. İbrahim'in (as) hakkı üstün tutan anlayışla kurduğu barış medeniyeti yerleşik hayata geçildikten sonra ilk karşılaştığımız medeniyettir. Mantık ilminin kurucusu kabul edilen Hz. İbrahim (as) insanlara doğruyu düşünme ve bulma konusunda aklın kullanılması metotlarını da ilk öğretendir. Bu medeniyetin işlevselliğini yitirmesi ile Firavunların önderliğinde bu kez kuvveti üstün tutan çatışmacı dünya görüşünün hâkimiyeti ve böylece güçlünün sözünün geçtiği, kuralları belirlediği ve sosyal hayatı düzenlediği bir durum söz konusudur (Sayı, 1992). Despotizmin ilk örneğini de insanlığa gösteren Firavunlar olmuştur (Ersoy, 1995:15-16).

Canlı organizmalar gibi medeniyetlerin de başlangıç, gelişme ve sona erme evreleri nazarı dikkate alınacak olursa, Firavunlara karşı mücadele yolunda Filistinde Hz. Musa (as) ile kurulan ve hakkı üstün tutan dönemi eski Yunan site medeniyeti takip etmiş, insanların köle olarak çalıştırılmaları örneğini tekrar tarihe kaydettirmiştir. Hz. İsa (as) yeniden hakkı üstün tutan medeniyetin Filistinde canlanmasına gayret göstermiş, bunu kuvveti üstün tutan Mısır ve eski Yunan medeniyetleri takip etmiştir (Kaya, 1998:318). Akabinde Roma İmparatorluğu, imkânların belli sayıda insanlar arasında paylaşımıyla imtiyazı, böylece kuvvete dayalı sistemi ikame etmiş fakat sorunların çoğalmasına mani olamamıştır. Sorun burada da kendini adil olmayan bir nimet külfet dengesizliği olarak göstermektedir.

Hakkın üstünlüğü konusunda önemli mücadele verenlerden biri de Hz. Muhammed (as)'dır. O'na göre sosyal hayat güçlülerin istekleri istikametinde değil, haklının hakkını koruyacak şekilde düzenlenmiştir. Güçlü haklı değil, haklı güçlü sayılmıştır. Nimet külfet dengesi yöneticiler tarafından tesis edilmiştir (Ersoy, 1995:22). Hz Muhammed (as)'ın ikame ettiği anlayışın zayıflaması sonrası günümüzde de hâkimiyetini sürdüren Batı medeniyeti zuhur etmiş, aynen eski Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinde olduğu gibi kuvveti üstün tutan bir hal arz eder duruma gelmiştir. Kurallar güçlüler tarafından konulduğu için kuvveti üstün tutan bir tavır söz konusudur. Kuvveti üstün tutanların örnek aldığı bu medeniyet artık uygulandığı toplumların ve dolayısıyla insanlığın sorunlarına çözüm üretememektedir (Katzmair ve Mahrer, 2011:8). Dolayısıyla onun da diğer gelip geçen medeniyetler gibi sonunun yaklaştığı kanaatine varmak mümkündür. Döngü yeniden hakkı üstün tutan bir medeniyeti işaret etmektedir.

1.2. Kavramsal Bakış

Hak kelimesi “gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek; bir şeye yakinen muttali olmak” anlamlarına gelmektedir. Çoğulu “hukuk”tur. “Mutabakat, muvafakat”, “uygunluk” (Acar, 2019:283) manalarına geldiği de ifade edilmektedir. “Boşa gitmek, temelsiz ve devamsız olmak” manalarına gelen butlan kelimesinden türetilen batılın zıddı olarak kullanılmaktadır. (Bakkal, 2019:86). Yaratıcının insana tanıdığı aidiyet olması dolayısıyla mukaddes bir mefhum olduğu, Hz. Peygamberin “Hak üstündür, ona galebe çalınmaz” sözünde de ortaya çıkmaktadır (Bakkal, 2019:114). Hak kavramının Amerikalı realistlerce güce atfedilen anlamın aksine metafizik bir kavram olarak kabul edildiği de burada ifade edilmelidir (Emini, 2004:212).

İnsanlığın bidayetinden iki farklı anlayışın mücadelesinin devam ettiği gerçeğinden hareketle, bu anlayışa sebep olan yaklaşımın açıklanması, bunlardan peygamberlerin de temsilcileri olduğu hakkı üstün tutan ve buna karşı olanların kabul ettiği kuvveti üstün tutan medeniyetlerin hak anlayışının sebepleri üzerinde durmak gerekir. Süleyman Akdemir hak merkezli (doğal hukuk görüşü) ve kuvvet merkezli (pozitivist görüş) uygarlıklarını karşılaştırdığı çalışmasında hak kavramının epistemolojik yapısını incelerken Mezopotamya ve eski Mısır'ı ele

olarak aralarındaki farkı göstermeye çalışmakta ve tarihi akışın aynı kodlar üzerinden devam ettiğini dile getirmektedir (Akdemir, 2017:209-210).

Hak ve kuvvetin kaynakları konusunda kutsal metinlerden hareketle Akdemir doğal hukuk görüşünün Yakınlık, Komşuluk, Emek ve Sözleşmeden mütevellit olduğu, pozitivist hukuk görüşünün de İmtiyaz, Kuvvet, Çıkar ve Çoğunluk gibi etkenlerle hak eksenini saptırdığı sonucuna varmaktadır (Akdemir, 2017:212-213).

Tablo 1: Doğru Hak Anlayışı ve Yanlış Hak Anlayışı

DOĞRU HAK ANLAYIŞI	YANLIŞ HAK ANLAYIŞI
1. Doğuştan insanlara verilen haklar	1. Kuvvet
a. Yaşama hakkı	2. Çokluk
b. İrz, nesep, namusun korunması hakkı	3. İmtiyaz
c. Mülkiyet hakkı	4. Menfaat
d. Aklın korunması hakkı	
e. İnanıldığı gibi yaşama hakkı	
2. Rıza ile yapılan antlaşma ve mukaveleler	
3. Adalet gereği doğan haklar	
4. Emek	

Kaynak: *Erbakan, 2019.*

Beş temel insan hakkının inanç, ırk, cinsiyet, renk, statü ve soy farkı gözetmeksizin herkesin sahip olduğu hak olduğu, bunlardan inanç hürriyetinin de içinde, ifade, öğrenim, örgütlenme, inandığı gibi yaşama ve ibadet hürriyetleri gibi en tabii beş hürriyeti ihtiva ettiği vurgulanmalıdır (Erbakan, 2019:31; Acar, 2019:299).

Mukavele, karşılıklı rıza üzerine tesis edilmiş olmak dolayısıyla hak sebebi sayıldığı gibi, emek de külfeti azaltmış, nimeti de çoğaltmış olmak hasebiyle hak sebebi sayılmış ve yapılan işlerin farklı fertler tarafından yerine getirilmiş olması da adaleti hak sebebi saymayı gerektirmiştir (Ersoy, 1995:36).

Güç (kuvvet) kavramı da insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahiptir. Zira bu tarih insanlığın varlık ve mücadele tarihini içinde barındırmaktadır. Güç ekseninde yapılan bu mücadele de insanlığın gelişmesinde pay sahibi olmuştur. İnsanlık ve güç kavramının her halükarda tarihi şekillendirdiği ve bunda gücün istismarının rolünün büyük olduğu bir gerçektir (Katzmair ve Mahrer, 2011:10). İşte bu yanlış hak anlayışına sahip olanlar (Firavunlar gibi) kuvvet ve menfaati hak sebebi saymanın yanında imtiyaz ve çoğunluğu da insanları sömürmek bakımından başvurulacak yol kabul etmektedirler (Bakkal, 2019:85). Oysa bunlar insanlığın barışı bakımından ele alındığında çözülemeyen sorunların sebebi olarak tezahür etmektedir. Tanımında ittifak etmenin bir hayli zor olduğu kuvvet (güç) kavramından da anlaşılmalıdır: “Diğer devletler üzerinde bir etki oluşturarak bu devletlerin politikalarını hedefleri doğrultusunda değiştirmek ya da sabit kalmasını sağlamak”. Devletlerin çıkarlarını maksimize etmek yolunu seçmeye sevk etmek bakımından güçlü olmayı gerektirmekte, güç elde edildiği andan itibaren de çıkar eksenli kullanılmasını hak sebebi saymaktadır (Keyik ve Erol, 2019:22-25; Arı, 2002:173). Oysa aslolan hem sorunların çözümü hem de adaletin tesisi bakımından kuvvetlinin adil olması yolunu açmaktır (Vali ve Belik, 2011:572).

2. Sömürgecilik ve Tarihi Seyir

1960'lı yıllardan itibaren emperyalizm kisvesine bürünmüş ve yeni-sömürgecilik olarak ortaya çıkmış olan ve kuvveti üstün tutan yanlış hak anlayışının neticesi olarak karşılaşılan sömürgecilik:

“Bir devletin kendi sınırları dışında kalan, genelde deniz aşırı toprakları askeri güç kullanmak başta olmak üzere çeşitli yollarla ele geçirmesi ve orada hâkimiyet kurup yerli toplumlar üzerinde siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda üstünlük sağlayarak, bu toprakların her türlü imkânlarını kendi menfaati için yağmalaması”

şeklinde tanımlanmaktadır. Uygulanış biçimi bakımından her dönemde farklılık arz etmiştir. Modern zamanlarda yok farz edilmesine rağmen farklı biçimlerde (yeni-sömürgecilik, emperyalizm) karşılaşma imkânı söz konusudur. Latince bir yere göçüp yerleşme manasına gelen “colonia” kökünden türemiş olan ve Türkçede sömürgeleştirme manasına gelen bu kavram, tarihte güçlü olan devletlerin kendi toprakları dışında yerleşme hakkını elde etme mücadelesine girişmelerine sebep olmuştur (Kavas, 2009:394).

Modern manada XV. yüzyıl sonlarında coğrafi keşiflerle Portekizlilerin ve İspanyolların kıta Avrupası dışındaki toprak parçaları üzerinde hâkimiyet mücadeleleri ile ortaya çıkan bir durum söz konusudur (Özensoy, 2019:820). Kristof Kolomb'un keşfi ile Yeni Dünya addedilen Amerika kıtası böylece sömürgeleştirilirken Vasco da Gama ise Ümitburnu üzerinden Hindistan'a kadar olan coğrafyayı hâkimiyeti altına almıştır. Ferand Braudel XV. yüzyılın sonları itibarı ile karşılaşılan Avrupa'nın yayılmacılık politikalarının sömürgecilik olarak anlaşılması gerektiğinden bahsetmektedir (Altınbaş, 2011:36). Afrikalı Müslümanların Osmanlıdan yardım talepleri neticesi batı kesimleri dışındaki bölgeler uzun müddet sömürden korunmasına rağmen, Amerikadaki yerliler için aynı türden yardım söz konusu olmamış, topraklarının istila edilmesine ve katliamlara maruz kalmalarına engel olunamamıştır (Kavas, 2009:395). XIX. yüzyılın sonlarına kadar Avrupalı tüccarlar tarafından 100 milyona yakın insan köle olarak batıda kurulan pazarlarda satılmışlardır. Beklenmedik bir nüfus hareketliliği olmak hasebiyle bu hadise demografik değişimlere sebebiyet vermiştir. Özellikle İngilizlerin sömürge haline getirdikleri ülkelerde yerli halklara uyguladıkları kıyım ise II. Dünya Savaşı sonuna kadar batılılar tarafından haklı görüldüğünden sürdürülmüştür. Savaş sonrası sömürge ülkelerin bağımsızlık mücadelesi bu anlayışın izalesini beraberinde getirir de, ekonomik olarak eski sömürgeci devletlerin kontrolü devam etmiştir. İngiliz sömürgesi altında yaşayan ulusların İngiliz Milletler Topluluğuna üye oldukları bu kontrolün en bariz göstergesidir (Bolat ve Ayaz, 2021:120).

Portekizliler ve İspanyolların yanısıra 16. Yüzyıl sonrası Hollanda ve İngiltere'nin de deniz aşırı ülkeler üzerinde sömürge faaliyetlerini yoğunlaştırdıklarını söylemek mümkündür. İngiltere'nin XIX. yüzyılın başlarında güçlü donanması sayesinde diğer ülkelere galebe çalmasında kıta Avrupasındaki savaşların da etkili olduğunu ifade etmek gerekir (Özensoy, 2019:827). Bir ada devleti olması ve deniz aşırı seferler başlatma bakımından deniz üstünlüğünü kurması hem yeni keşiflere yol açmış hem de ticaret hacmi yanında itibarını artırmıştır (Çam, 2000:13). Sömürgecilik ada devletinden Britanya İmparatorluğu yolunu açan en önemli etmendir (Bolat ve Ayaz, 2021:119). İngiltere'nin bu konudaki başarısı diğer sömürgeci devletleri de iştahlandırmış, Fransa ve Almanya da sömürge faaliyetlerini artırmışlardır. Almanya, Osmanlı'nın zengin topraklarına göz dikmiş ve doğuya doğru yayılma politikasını geliştirme adımları atmıştır. Almanya'dan sonra Belçika ve İtalya'nın da bu faaliyetlere katıldıklarını ifade etmek gerekir. Aralarındaki mücadele Afrikanın bakir topraklarını paylaşmak üzerine kurulmuş ve netice itibarı ile henüz sömürüye maruz kalmamış topraklara yoğunlaşmıştır.

İngiltere başta olmak üzere diğer sömürgeci devletler, ticaretle ekonomilerini güçlendirmenin yolunu açtıklarından, ticari çıkarları konusunda askeri güç kullanmaktan da geri kalmamışlardır. En ilginç örneği İngiltere-Çin arasında vuku bulan “Afyon Savaşı” ve sonrasında

Çin üzerinde sağlanan hâkimiyette göze çarpmaktadır. Fransızlara karşı kazandıkları Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ile de Hindistan üzerinde sağladıkları hâkimiyet, İngilizlere hem en geniş sınırlara ulaşma, hem de denizlere hâkim olan tek ülke yolunu açmıştır (Bolat ve Ayaz, 2021:122).

Sömürgecilik XIX. yüzyılın büyük devlet göstergelerinden biri olarak tebarüz etmektedir. Bu bakımdan her siyasi güç kendi imkânları nispetinde sömürgecilikten istifade etmiştir. Viyana Kongresi (1815) ile İngiltere Afrika'yı kuzeyinden güneyine kadar sömürge haline getirmiş, XX. yüzyılın başlarına kadar da dünya üzerinde etkisini kabul ettirmiştir. XIX. asrın sonuna gelindiğinde uluslararası bütün olaylara müdahil olma imkânı kazanan İngiltere, yüzölçümü 35 milyon km²'yi bulan 55 sömürgeye sahip bir imparatorluk haline gelmiştir. Zenginliğini deniz ve köle ticareti, aynı zamanda deniz aşırı ülkelerde elde ettiği sömürge siyasetine borçludur. "Güneşi batmayan imparatorluk" bu dönemde kendini göstermiştir. Bunun önemli amili şüphesiz 1800'lü yılların ilk yarısında tamamladığı Sanayi Devrimi olmuştur (Gündoğan, 2009:14). Napolyon Savaşları neticesi Fransa'yı yenerek dünya pazarlarının da rakipsiz hamisi durumuna gelmiştir. Kıta Avrupası ülkelerinin İngiliz mallarına karşı olumsuz tavrı İngilizlerin Latin Amerika'dan Çin'e kadar ticaretini genişletmesine, siyaseten sonuç almadığı noktada da silah gücüne başvurarak ticaret antlaşmaları imzalamasına sebebiyet vermiştir. Bunda demir, kömür ve linyit gibi madenlerin işletilmesinin rolü de oldukça büyüktür. Elde ettiği sermaye finans piyasasına hâkim olmasını da beraberinde getirmiştir. Artan üretim yeni hammadde ihtiyacını artırmış, ekonomisiyle elde ettiği üretim fazlası malların pazar ihtiyacını da sömürgecilik sayesinde gidermiştir. Demir yolunun gelişmesi ulaşımı kolaylaştırdığından haberleşme alanında da hızlı adımların atılmasını beraberinde getirmiştir. Demir ve çelik endüstrisi sayesinde İngiltere yakaladığı ileri teknoloji ile ürettiği silahları sömürmek istediği halklara karşı kullanmaktan çekinmemiştir. Tarihe Pax Britannica olarak damga vuran bu devir, Almanya ve Birleşik devletlerin güçlenmesi neticesinde I. Dünya Savaşı ile sona ermiştir (Özen, 2005:18).

Sömürgeciler sadece ekonomik olarak devletleri sömürmekle kalmamış, yürüttükleri misyonerlik faaliyetleri ile Hristiyanlığın bu coğrafyalarda yayılmasına gayret etmişlerdir. Bu da beraberinde sömürge ülkelerinde Hristiyan nüfusun çoğalmasını sağlamıştır (Varol, 1990:83). Sömürgeci sistemin kurduğu yeni şehirler, kara, demir ve denizyollarına matuf altyapı çalışmaları, hastaneler ve okullar sadece sömürgecilerin istifade ettikleri, yerli halkın mahrum bırakıldığı faaliyetlerdir. Sömürgecilerin uygun görüp izin verdiği ölçüde insanca yaşama şartlarından sadece küçük bir kesim istifade etmiştir.

Batılılar "Öteki" olarak telakki ettiği ve kendisinden farklı gördüğü Hristiyan olmayan toplumları ehlileştirilmesi ve insanileştirilmesi gereken topluluklar olarak değerlendirdiğinden, dillerini, dinlerini ve kültürlerini öğrenmeyi kendileri için vazife bilmişlerdir. Oryantalist ve misyoner olma zorunluluğu böylece elzem bir hal almıştır. Batı üniversitelerinde Şarkiyat kürsülerinin kurulmasının ardındaki gerçekte burada saklıdır.

Özellikle Afrika kıtasında yapılan misyonerlik faaliyetleri hem kilisenin onayı hem de batılı devlet adamlarının oluru ile gerçekleşmiş, yerli halkların bir kesimi soykırıma tabi tutulmuşlardır (Dilipak, 1985:24). Misyonerlik faaliyetlerinin yanında sömürge ülkelerin yerli halkına kendi dillerini kullanma yasağı getirilmiş, böylece sömürgecinin dilini öğrenmek zorunda kalan halk daha kolay sömürülmüştür (Özensoy, 2019:821). Bu sömürde ülkelerde açtıkları okulların etkisi de yadsınamazdır. Okulların yanı sıra sağlık kurumları ve yetimhaneler gibi kuruluşlarla bu faaliyetlerini daha verimle hale getirme gayreti göstermişlerdir. Bütün bu faaliyetlerden Osmanlı'nın da nasibini aldığı burada vurgulanmalıdır. Nitekim Osmanlı topraklarında açılan ve misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirdikleri belgelenen okulların varlığı bunun en açık göstergesidir. Amerikalılar daha da ileri giderek Osmanlı'nın son döneminde Balkan halklarının kışkırtılması konusunda da faal olmuşlardır (Kocabaşoğlu, 1989; Can, 1993). Emperyalizm olarak telakki edilebilecek sömürgecilik kilisenin de öncülüğünde kültürel bir dönüşüme

sebebiyet vermekte, muhatap olduğu halkları sadece dine davet etmekle kalmamakta, yaşam şekillerini değiştirmekte ve batı tipi bir yaşam tarzına ram olmalarını sağlamaktadır.

3. Yanlış Hak Anlayışının Sömürgecilikte Tecellisi

Medeniyetler de canlılar gibi doğar, büyür, gelişir ve tarih sahnesinden silinip giderler. Dünya, başlangıcı olan şeylerin sonlarını da görmeyi sağlayan örneklerle doludur. Diğer canlı organizmaların yaşam sürelerine nazaran medeniyetlerin ömürlerinin uzunluğu, karşılaştıkları sorunların çözümü konusundaki kabiliyetleri ile alakalıdır. Genel itibarı ile medeniyetlerin iki ana düşünce etrafında şekillendikleri, bunlardan birinin hakkı üstün tutan, diğerinin de kuvveti üstün tutan bir anlayış etrafında oluştuğunu ifade etmek gerekir (Akdemir, 2017:209).

Genel itibarı ile hakkı üstün tutan medeniyetlerin doğu toplumlarında, peygamberlerin öncülüğünde tarihi uzlaşmacı bir yapıya büründürmelerine rağmen, kuvveti üstün tutan medeniyetler daha ziyade batı toplumlarında ortaya çıkmış ve çatışmacı bir anlayışın yeryüzüne hâkim olmasına öncülük etmişlerdir. Zira kâinatın varlığı çatışmayı içinde barındırmakta, canlılar ve cansızlar arasında olduğu gibi insanlar ve oluşturdukları toplumlar arasında da çatışma kaçınılmaz bir hal arz etmektedir. Çatışmanın galibi sonuç itibarı ile kendinde sosyal düzenin kurallarını koyma yetkisini topladığına inanmaktadır. Kendisi için belirlediği temel prensipleri buna sebep olarak kabul etmektedir. Kuvvet, bu düşünce sahiplerince hakkın kaynaklarından biridir (Okandan, 2011). Zira ancak kuvvetli olanların koyduğu kurallar haklılık kavramının çerçevesini belirler.

Sömürgecilik tarihi bidayetinden itibaren kuvveti hak sebebi sayanların örnekleri ile doludur. Modern müstemlekecilik ileri tekniğe sahip devletlerin geri kalmış memleketleri ellerinde bulundurdukları güç vasıtasıyla boyunduruk altına almaları ile başlamıştır. Kristof Kolomb günlüklerinde, yaptığı yolculuklar neticesinde Müslümanların gücünü tespit etmek istediğinden, çokça altın bulup büyük bir ordu kurmaktan ve kutsal Kudüs'ü Müslüman Osmanlılardan kurtarmayı düşlediğinden, Tanrı'nın da kendisini bu kutsi hedefi gerçekleştirmek için yarattığından söz etmektedir (Bolat ve Ayaz, 2021:119). XI. Asrın sonlarında başlayan ve yüzlerce yıl süren Haçlı seferlerinin bu anlayışta tesiri yadsınmaz (El-Awaisi, 2021; Kaufhold, 2013). Bu yaklaşım sadece Portekizliler tarafından sergilenmemiş, aynı anlayış İspanyolların da sömürge tarihine yön vermiştir.

Denizlere sahip olma arzusu İngiltere'nin sömürge siyasetinde belirleyici rol oynamıştır. İngiltere daha güçlü bir donanma sahibi olması dolayısıyla Portekiz ve İspanyol gemilerini yağmalamayı kendisi için hak saymıştır. Gerek Kuzey Amerika gerek Asya'da Çin ve Hindistan'ı sömürge haline getirirken sahip olduğu gücü kullanmıştır (Ataöv, 1960:186). Güçlü olmak, İngilizlerin denizlerde ve sömürge haline getirdiği topraklarda kuralları belirleme hakkını da kendinde görmesini sağlamıştır.

Sömürgecilik tarihi menfaatlerin en bariz şekilde tezahür ettiği olaylarla doludur. İngiltere-Çin arasında yaşanan "Afyon Savaşı" bunun en tipik örneklerindedir. XVIII. yüzyılın sonlarında Çin'e getirdikleri afyonun ithaline yasak konulması, mefaatlerine aykırı görüldüğü için İngilizlerin Fransız birlikleri ile imparatorun sarayını topa tutup, Çin'i Avrupanın sömürgesi haline getirmelerine sebep olmuştur (Bolat ve Ayaz, 2021:122). İngilizler coğrafyada sadece Çin toprakları üzerinde değil, Hindistan'daki yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürmeyi de menfaatleri dolayısıyla hak sebebi saymaktan çekinmemişler, hatta bu hususta Fransızları Hindistan'dan kovuncaya kadar mücadeleden vazgeçmemişlerdir. Zengin kaynaklara sahip Hindistan'ı ve dolayısıyla menfaatlerini de kaybetmemek için çok çeşitli dil ve dinin mevcut olduğu bu toprakları kendi boyundurukları altına almanın planlarını geliştirmişlerdir (Pahl, 1940:125). Halk arasındaki dini duyguları, farklılıkları, çatışmaları çıkarları için kullanmaktan çekinmemişlerdir. Kendileri ile hareket eden kimi grupların da imtiyaz sahibi olmalarına ses

çıkarmayıp böylece Müslümanların İngiliz sömürüsü karşısındaki cihat ruhunun körelmesine yardımcı olmuşlardır (Bolat ve Ayaz, 2021:122).

XX. Asra kadar kuvvet kullanma konusu devletlerin bağımsızlıkları ile ilişkili olduğu halde Birleşmiş Milletlerin kuruluşu ile kuvvet kullanma yetkisi bu kuruma devredilmiştir. BM Antlaşması 2. Madde ile kuvvet kullanma yetkisi meşru müdafaa dışında kural olarak yasaklanmıştır (Kaya, 1998:323; Eren, 2016:232).

II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere teknolojik gelişmelerin de tesiriyle sahip olduğu rolü Amerika Birleşik Devletlerine bırakmak durumunda kalmıştır. Amerika donanması İngiliz donanmasına göre daha kuvvetli olmak hasebiyle deniz kuvvetlerinin eskisi kadar önemi kalmamış, sömürgecilik klasik manadaki uygulanabilirliğini yitirdiği için İngiltere de sömürgesi durumundaki devletlerin bağımsızlık mücadelesine mani olamamıştır (Ataöv,1960:198). Savaş sonrası, savaş sırasında yaşanan kuvvet odaklı zulümlerin izalesi bakımından önemli adımlar da atılmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bunlardandır (Acar, 2019:305). Modern zamanların Pax Romana'sı olarak addedilen Pax Americana'da ifadesini bulmaktadır.

Günümüzde de Emperyalizmin kuvveti üstün tutan görüş çerçevesinde yapılandığını ifade etmek gerekir. İktisadi bir tekel oluşturulmuş, bu tekel siyasi gücü eline geçirmiş ve sosyal yapıyı şekillendirmeye başlamıştır. Kuralları güçlü olanlar belirlediğinden adilane bir paylaşımdan söz etmek mümkün değildir. Sömürgecilik XX. Asrın ortalarından itibaren yeni-sömürgecilik kavramı ile ifadesini bulmaktadır. Zira bağımsızlıklarını kazanan devletler eskisi gibi topraklarının işgali ile değil, ekonomik, askeri, sosyal ve teknik bakımdan hâkimiyetlerini gelişmiş devletlere teslim etmek durumunda kalmaktadırlar. Onların dayattıkları sistemler kabul edilmektedir (Altınbaş, 2011:36). Eskisine göre sömürgecilerin dolaylı olarak bu ülkeleri sömürmesi kendilerini o ülkelerin halklarına karşı doğrudan sorumluluktan da kurtarmaktadır. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi örgütler vasıtasıyla gelişmekte olan ülkelere yardımlar yapılmakta, ödenemedikleri için de iç siyasetlerine müdahale edilmektedir. Yeni-sömürgecilik kendini bu tür kurumlar üzerinden kaim kılmaktadır (Brown, 2014:668). Sadece ekonomik yardımlarla değil, ülkelerin kültürel olarak da sömürülebileceğini yeni-sömürgecilik dönemi göstermektedir. Modern müstemlekeye maruz kalan devletler bağımsız olduklarına inan(dırıl)makta fakat kültürel kodlar sömürgeciler tarafından belirlendiği için istismar devam etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan tek kutuplu yapıda ABD'nin takındığı tavır ve 11 Eylül olayları sonrası dünyayı ya kendinden yana veya karşısında olanlar diye iki tarafa ayırması ve bilvesile Orta Doğuda giriştiği işgaller de kuvveti hak sebebi sayması neticesindedir.¹ Realist anlayışın ABD dış politikasını şekillendirdiği gerçeği nazarı dikkate alındığında, çıkarlarını korumak için bütün bu hamlelerin hakkı olduğu kanaatine varması çok tabii gibi gözükmektedir (Keyik ve Erol, 2019:19). Küreselleşme ile elindeki gücü dünyanın her yerinde kullanabilme yeteneğini de barındıran ABD'nin yeni-sömürgecilikten de en iyi şekilde istifade ettiğini ifade etmek gerekir (Altınbaş, 2011:41). Bu istikamette çıkarlarını korumak istedikleri devletlerde kendileriyle birlikte hareket etmeyen siyasetçilerin halkın nezdinde küçük düşürülmesi, aksi yönde tavır takınanların ise desteklenmesi gibi anti demokratik adımlar yeni-sömürgecilik kisvesi altında hak sebebi sayılmaktadır.

Uzun yıllar İran'a karşı giriştiği savaşta Irak, batı devletleri tarafından desteklenmiş, savaş sonrası kayıplarının tazmin edilmediği bahanesiyle Kuveyt'i işgale cesaretlendirilmiştir. ABD zengin petrol kaynakları üzerindeki çıkarlarını kaybedeceği korkusuyla nükleer başlıklı silahların varlığını da bahane ederek Körfez Savaşını başlatmış (Löw, 2007:28), Irak'ı işgal için güç kullanmayı (Erbakan, 2019a:47; Erbakan, 1991) çıkarlarını korumak maksadıyla en tabii hakkı saymıştır. Aynı durum Afganistan'ı işgali için de geçerlilik arz etmektedir. Çıkarlarına halel

gelinceye kadar Libya lideri Muammer Kaddafi'nin diktatör olarak bilinmesine rağmen desteklenmesi, menfaatlerinin kaybolması tehlikesi söz konusu olunca da alaşağı edilmesi sömürgeci anlayışa sahip ülkelerin demokrasi ve insan haklarına hangi açıdan baktıklarını açıkça göstermektedir.²

Rusya-Ukrayna savaşına ABD Başkanı Biden'ın Ukrayna NATO üyesi olmadığından katılmayacaklarını açıklaması, müdahil olan devlet Rusya olunca kuvvet kullanmanın haddizatında mukavemet gösteremeyecek ülkelere karşı girişildiğini göstermekte, bu da aslında sömürge anlayışının günümüz dünyasında da devam ettiğini farklı boyutlarda gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Yaratılanların en mükemmeli olan insan, kendisine bahşedilen doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden, faydalıyı zararlıdan ve adaleti zulümden ayırma yetenekleri sayesinde tarih boyunca kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için toplumda bu yeteneklerinin izdüşümü olan ilmi, dini, siyasi ve iktisadi kurumları kurmuş, bu kurumların gelişmesi ve devamı için gayret göstermiştir.

Bidayetinde sosyal bir disiplin içinde hayatını idame ettiren insanlık, zamanla sosyal sözleşmeye geçerek devlet dediğimiz yapıyı oluşturmuştur. Din başlangıçta diğerlerine nazaran hayatı belirleyen kurum olmasına rağmen güvenliğin temini bakımından yerini siyasi kurumlara bırakmıştır. Artan nüfus ve gelişen ihtiyaçlarını giderebilmek için iktisadi kurumları geliştiren insanlar, düşünce biçimiyle de ilmi kurumları oluşturmuşlardır.

Sosyal yapının ana unsurları olan bu kurumlar arasında denge, düzenin barışçıl devamı bakımından elzemdir. Mevcut sistemlerde dengeden söz edilememesinin başat sebebi, kurumların sosyal yapıyı tek başlarına kontrol etme gayretidir. Siyaset kurumu otoritesi sayesinde insanları boyunduruğu altına alırken iktisadi kurumlar da sömürü ağını genişletmek istemektedir. Oysa sömürünün olmadığı bir dünya, görevini kendi ölçütlerine göre yerine getiren ve diğerlerinin sınırlarını aşmayan bu kurumlar arasında sağlanacak bir denge ile mümkündür.

Sömürü ilk çağlardan beri insanlığın karşılaştığı bir hakikattir. Zira bu işe tevessül edenler kendi toprakları dışındaki yerlerin hem egemenliğini hem de kaynaklarını ele geçirme gayreti göstermişlerdir. Coğrafi keşiflerle sömürgecilik farklılık arz etmeye başlamış, sömürge ülkelerin sadece maddi kaynakları sömürülmekle kalmamış, dini ve kültürel boyutlarda da tebarüz etmiştir. Sömürülen toprakların yerli halklarını kendi dinlerini ve kültürlerini kabule zorlamışlardır.

Keşfedilen Amerika ve Avustralya gibi topraklarda yaşayan halkların büyük bir kesimi katledilmekle kalmamış, kültürleri de yok edilmiştir. Yerli addedilen insanlar köleleştirilmiş, batı pazarlarında satılmışlardır. Bunda Portekiz, İspanya gibi devletlerin yanında Hollanda, Fransa ve İngiltere de başat rol üstlenmişlerdir. Sömürdükleri ülke insanların kendi dillerini konuşmaları bile yasaklanmıştır.

İngiltere denizlerdeki hâkimiyeti sayesinde XX. Asrın ortalarına kadar sömürge imparatorluğunun nimetlerinden istifade etmiş, denizlerdeki üstünlüğünün yanında hem diplomatik hem de ideolojik olarak oryantalistler vasıtasıyla Osmanlı coğrafyasında beslediği emellerine ulaşmak için gayrimüslim tebaayı etkisi altına almak maksatlı politikalar geliştirmiştir. İngiltere'nin Hindistan'a olan ilgisi de o topraklardaki zenginlikleri sömürmek istemesinden başka bir şey değildir. Zira sömürgeleştirdiği bu topraklardaki insanları köle gibi çalıştırmaktan geri kalmamıştır. Kurdukları İngiliz Milletler Topluluğu sayesinde sömürgeleri üzerindeki tesirini II. Dünya Savaşından sonra da sürdürmeye devam etmiştir.

II. Dünya Harbinden sonra bağımsızlıklarını kazanan sömürgeler üzerinde Batılı güçler ekonomik faaliyetleri sayesinde yeni bir usulle sömürgecilik faaliyetlerini sürdürmenin gayretine girmişlerdir. Sömürgeci kurtulmuş olan bu devletler görünürde bağımsız birer devlet resmi çizeler de dolaylı yöntemlerle sömürülmektedirler. Yeni-sömürgecilik, emperyalizmin sömürü oyununu sürdürmesinin modern ifadesi şeklinde burada tezahür etmektedir.

Bidayetinden beri farklı şekillerde karşımıza çıkan sömürgecilik, hakikatte insanlık tarihi boyunca karşı karşıya bulunduğumuz hakkı üstün tutan ve kuvveti üstün tutan zihniyetler arasındaki mücadelede, yanlış hak anlayışının hâkimiyetinin tezahürüdür. Zira çıkış noktası olarak güç, menfaat, çoğunluk ve imtiyaz bu anlayışı şekillendirdiğinden, bu görüşe sahip olanların çıkarları için kendilerini ayrıcalıklı saymaları, çoğunluğu da yanlarına alarak emellerine ulaşmak için güç kullanmaları artık hak sebebi sayılmaktadır. Böyle olunca sömürünün hem yeni şekliyle hem de post kavramıyla devam etmesinin önüne geçilememektedir. Kölelik kılık değiştirdiğinden modern bir şekilde devam etmektedir. Ancak doğru bir hak-kuvvet anlayışı ile insanlığın gözyaşına sebep olan yeni-sömürgecilikten kurtulmak mümkündür.

Kaynakça

- Acar, A. (2019). İslam ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 277-312. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/50273/550025>.
- Akdemir, S. (2017). Hak Merkezli Yenilikçi Hukuk Düşüncesi Çerçevesinde İnsanlık Anayasası Kavramı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5(3), 207-224. <https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.3.14>.
- Altınbaş, D. (2011). İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni-Sömürgecilik. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 11, 33-76.
- Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa.
- Ataöv, T. (1960). Milletlerarası Münasebetlerde Kuvvet Muvazenesi Sistemi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 15(04), DOI: 10.1501/SBFder_0000000790.
- Bakkal, A. (2019). Hak Arayışında Müsbet Hareket. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (7), 83-117. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/issue/46312/531365>.
- Brown, C. (2014). Yanlış Giden Bir Dünya. (Çev. M. C. Çelebi). D. Held ve A. McGrew (Ed.). *Küresel Dönüşümler* (s.667-680). Ankara: Phoenix.
- Can, M. (1993). *Ortadoğuda Amerikan Politikası*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Chomsky, N. (2002). *Terörizm Kültürü* (Çev. T. Cevdet). İstanbul: Pınar.
- Copeland, M. (1995). *Devletler Oyunu Bir Cia Ajasının Anıları* (Çev. B. Muhib). İstanbul: Nehir.
- Çam, E. (2000). *Çağdaş Devlet Sistemleri*. İstanbul: DER.
- Dilipak, A. (1985). *Orta Afrika Dosyası*. İstanbul: Akabe.
- El-awaisi, K. (2021). The Continuation of the Colonialist Project from The Crusades to Zionism. *SDE Akademi Dergisi*, 1(3), 178-228. Retrieved July 5, 2022 from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sde/issue/66077/1033073>
- Emini, M. (2004). Hak Kavramı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 203-216. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61776/923538>.
- Erbakan, N. (1991). *Körfez Krizi Emperyalizm ve Petrol*. Ankara Rehber.
- Erbakan, N. (2019a). *İslam Birliği*. Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan, N. (2019b). *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*. Ankara: MG V Yayınları.
- Eren, M. (2016). Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 229-260. Retrieved July 5, 2022 from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuhfd/issue/22406/239821>.
- Ersoy, A. (1995). *Silm Sosyal Yapılanma*. İstanbul: Yörünge Yayınları.
- Garaudy, R. (1995). *İnsanlığın Medeniyet Destanı*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Gündoğan, M. (2009). *Sekiz Deniz Yaylası*. Ankara: Nobel.
- Katzmair, H. ve Mahrer, H. (2011). *Die Formel der Macht*. Salzburg: Ecowin.
- Kaufhold, M. (2013). *Die Kreuzzüge*. Köln: Marixverlag.
- Kavas, A. (2009). *Sömürgecilik*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), Cilt 37, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, A. (1998). İslam Hukukunda Milletlerarası Kamu Düzeninin Korunması ve Kuvvet Kullanma Yetkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7),315-325.
- Keyik, M. ve Erol, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12-49. Retrieved July 5, 2022 from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uksad/issue/45433/569926>.

- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Anadoludaki Amerika-Misyoner Okulları*. İstanbul: ARBA.
- Löw, R. (2007). *Einsame Weltmacht – Die USA im Abseits*. Salzburg: Ecowin.
- Okandan, R. (2011). Devletin Tarihi Menşeyini Kuvvet ve Mücadelede Bulan Muhtelif Görüşler. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 9(3-4), 495-515. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9148/114624>.
- Özen, Ç. (2005). Neo-Gramşiyen Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'nın Büyük Dönüşümü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(8), 3-31. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39249/462208>
- Özensoy, A. U. (2019). 15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5, 819-834.
- Pahl, W. (1940). *Das Politische Antlitz der Erde*. Leipzig: Wilhelm Goldmann Verlag.
- Sayı, A. (1992). *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Vali, F. ve Belik, M. (2011). Adalet ve Kuvvet. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 8(3-4), 598-622. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9154/114716>.
- Varol, A. (1990). *Emperyalizmin Oyunları*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Woodward, B. (2003). *Bush at War- Amerika im Krieg*. (Übers. Griese, F. – Kochmann, K. und Torberg, P.). Stuttgart/München: DVA.

---

¹ Amerika yönetiminin 11 Eylül olaylarını, başlattığı savaş için kullanım biçimini anlamak bakımından bkz. Bob Woodward, *Bush at War Amerika im Krieg*, Stuttgart/München, 2003.

² Bir CIA ajanının anılarının kaleme alındığı, Suriye ve Mısır'da kendi menfaatleri için çalışacak kimselerle hareketin nasıl bir strateji ile gerçekleştirildiğini anlatan ilginç bir yaklaşım için bkz. Miles Copeland (1995). *Devletler Oyunu*.; İran'ın 1953 yılında bir darbe ile Şah rejimine kavuşturulması konusunda ABD'nin rolü için bkz. Naom Chomsky, *Terörizm Kültürü*. (s. 196).